

MALİYYƏ BÖHRANLARI ZAMANI BEYVƏLXALQ VALYUTA FONDUNUN İNKİŞAF ETMƏKDƏ OLAN ÖLKƏLƏRLƏ ƏLAQƏLƏRİ

Elşən Orucov

Azərbaycan Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: orujov_2022@yahoo.com

Xülasə. Tədqiqatın məqsədi maliyyə böhranları dövründə Beynəlxalq Valyuta Fondunun (BVF) İnkişaf Etməkdə Olan Ölkələrdə (İEOÖ) tənzimləmə prosesindəki rolunu tənqidi şəkildə qiymətləndirməkdir. Bu araşdırmada praktiki olaraq aşağıdakı suallar araşdırılır: BVF öz məsləhətlərini hazırlayarkən hansı model və çərçivələrdən istifadə edir və bu məsləhətlər eklektikdirmi? BVF-nin məsləhətlərini yerinə yetirən ölkələrin digər yollarla gedən ölkələrdən daha yaxşı olduğunu göstərən bir sübut varmı? Fondun siyasi qərarları texniki biliklərə əsaslanır, yoxsa daha çox üzvlərin baxışlarını əks etdirir? BVF-nin borc böhranı ilə bağlı mövqeyi böhranın real həlli ola bilərmi? Məqalədə, eyni zamanda BVF-nin son proqramlarının qiymətləndirilməsi və eləcə də, büdcədən kənar devalvasiya məsələsinin ekonometrik təhlili qeyd olunur.

Açar sözlər: qloballaşma, maliyyə böhranları, İEOÖ, BVF-nin anti-böhran tədbirləri, iqtisadi artım.

THE RELATIONSHIP BETWEEN IMF AND DEVELOPING COUNTRIES IN THE PERIOD OF FINANCIAL CRISIS

Elshan Orujov

Azerbaijan University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The purpose of this article is to critically evaluate IMF's role in the developing countries' adjustment process in the period of financial crisis. Particularly, in the paper tries to answer the following questions: What model or framework does the IMF use to generate its advice, and is that advice eclectic? Is there evidence that countries that followed the IMF's advice do better than countries that proceed in other ways? Are the policy decisions of the Fund based on technical knowledge or do they reflect the political views of the larger members? Is IMF position regarding the debt crisis conducive to a realistic solution? The paper also includes an evaluation of recent IMF programs, as well as an econometric analysis of the contractionary devaluation issue.

Keywords: globalization, financial crisis, Developing Countries, anticrisis measures of IMF, economic growth.

ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ МВФ И РАЗВИВАЮЩИМИСЯ СТРАНАМИ В ПЕРИОД ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА

Эльшан Оруджов

Университет Азербайджан, Баку, Азербайджан

Резюме. Цель этой статьи - критически оценить роль МВФ в процессе корректировки развивающихся стран в период финансового кризиса. В частности, в этой статье рассматриваются следующие вопросы: какая модель или структура использует МВФ для разработки своих рекомендаций и является ли они эклектичными? Имеются ли данные о том, что страны, которые следовали рекомендациям МВФ, лучше, чем страны, которые действуют по-другому? Основываются ли политические решения Фонда на технические знания, или же отражают политические взгляды большинства членов? Может ли быть реальным позиция МВФ относительно долгового кризиса? В статье также содержится оценка последних программ МВФ, в том числе эконометрический анализ проблемы сдерживания девальвации.

Ключевые слова: глобализация, финансовый кризис, развивающиеся страны, антикризисные меры МВФ, экономический рост.

1. Giriş

Qloballaşma dövrü milli iqtisadiyyatın qeyri-sabitliyinin və böhranların yaranması ehtimalının artması ilə səciyyələnir. Maliyyə böhranları bu dövrdə bir çox ölkələrdə davamlı xarakter almağa başlamışdır. Digər tərəfdən, dünya konyukturasındakı dəyişmələrlə birlikdə kompüter sahəsindəki sürətli inkişaf nəticəsində artan inteqrasiya, bir bölgədə yaşanan böhranın digər ölkələrə təsirinin daha sürətlə artmasına səbəb olur. İqtisadi sahədə dünyanı bürüyən böhranın dəyərləndirilməsində yekdil fikirlər yoxdur. Çünki bu böhran siyasi, ictimai, ekoloji, geosiyasi prosesləri, qlobal inkişafın bütün elementlərini özündə ehtiva edir.

Maliyyə böhranları zamanı BVF-nin İEOÖ-lə əlaqələrindən danışarkən ilk növbədə BVF-nin fəaliyyət istiqamətlərini xatırlamağa ehtiyac var. Çünki BVF dünya iqtisadi sisteminə cavabdeh qurumdur və İEOÖ-in dünya iqtisadi sisteminə inteqrasiyasına texniki və məsləhətlərlə yaxından köməklik göstərir.

BVF beynəlxalq ticarətin tarazlaşdırılmış şəkildə inkişafı prosesinə kömək etmək, valyutaların mübadilə məzənnələrinin sabitliyinə şərait yaratmaq, üzv dövlətlər arasında cari əməliyyatlar üzrə çoxtərəfli hesablaşmalar sisteminin yaradılmasına, eləcə də dünyada ticarətin tərəqqisinə mane olan valyuta məhdudiyyətlərinin aradan qaldırılmasına kömək etmək, üzv dövlətlərin tədiyyə balansındakı qeyri-mütənasibliyi xarici ticarət və hesablaşmalar sahəsində məhdudlaşdırıcı tədbirlərdən istifadə etmədən aradan qaldırmağa imkan verən maliyyə resursları təqdim etməklə dünya iqtisadiyyatının tənzimlənməsində yaxından iştirak edir. Fond beynəlxalq valyuta-maliyyə problemlərinə dair məsləhətləşmələr aparmaq və birgə iş üçün forum kimi xidmət edir.

2. BVF-nin kreditləşdirmə siyasəti

BVF müvafiq prinsiplərin və prosedurların köməyi ilə, o cümlədən öhdəliklərin başqa aspektlərinə nəzarətin əsas elementi kimi mübadilə məzənnələri barəsində üzv dövlətlərin siyasətinə ciddi nəzarət etməklə üzv dövlətlərin hər birinin öz öhdəliklərini yerinə yetirməsinə nəzarət edir. Üzv dövlətlər BVF-in maliyyə resursları maliyyələşdirmə siyasəti və mexanizmləri çərçivəsində ümumi resurslar hesabından verilir. Bu resursların həcmi tədiyyə balansının köməyi ilə həll edilməli problemlərdən, eləcə də Fond tərəfindən təqdim edilən şərtlərin spesifikasiyasından və sərbətlilik dərəcəsiindən asılıdır. Hər bir konkret halda Fond kreditlər verilməsi barədə qərarı öz mülahizəsinə əsasən qəbul edir. Əgər BVF onun verdiyi vəsaitlərdən "Fondun məqsədlərinə zidd olaraq" istifadə olunduğunu hesab edərsə o, həmin vəsaitləri azalda bilər və ya üzv dövləti onun resurslarından istifadə etmək hüququndan məhrum edə bilər.

BVF 1952-ci ildən Stand-bay kreditlərini tətbiq etməyə başlayıb. Bu mexanizmin ilk istifadəçisi öz beynəlxalq ehtiyatlarını artırmaq məqsədilə BVF-yə 50 milyon ABŞ dolları kredit almaq üçün müraciət edən Belçika olub. "Stand-bay" termini o deməkdir ki, BVF tərəfindən irəli sürülən şərtlərin yerinə yetirilməsi zamanı üzv dövlət zəruri olan halda

ayrılmış vəsaiti almaq hüququna malikdir. Əksər hallarda üzv dövlətlər bu hüquqdan real olaraq istifadə edirlər. Stand-bay üzv ölkəyə qısamüddətli tədiyyə balansı problemini tənzimləmək üçün müəyyən olunmuş məbləğ həcmində, adətən, 12-18 ay ərzində kredit üzrə vəsait almaq imkanını təmin edir.

1963-cü ildə BVF xammal istehsal edən ölkələrə yardım məqsədilə kompensasiya maliyyələşdirilməsi mexanizmini (CFF) təsis etdi. Bu yardım bu cür ölkələrin ixrac gəlirlərinin müvəqqəti azalması zamanı, o cümlədən qiymətlərin aşağı düşməsindən yaranan müvəqqəti azalma zamanı tətbiq edilir. 1981-ci ildə bu mexanizmə əlavə komponent daxil edildi ki, bu da ölkələrin taxıl məhsulları idxalı zamanı çəkdikləri xərclərin müvəqqəti yüksəlməsi zamanı onlara kömək məqsədi daşıyır.

1970-ci illərdə neftin qiymətlərinin 4 dəfə qalxması nəticəsində yaranan enerji böhranı zamanı BVF müvəqqəti neft mexanizmi vasitəsilə neft ixrac edən ölkələrin valyuta profisitlərinin dövrüyyəyə qaytarılmasına kömək edirdi. Bu mexanizm 1974-cü ildən 1976-cı ilə qədər fəaliyyətdə olub. BVF bu mexanizm vasitəsilə neft ixracatçılarından və xarici hesablar üzrə sabit mövqeyə malik digər ölkələrdən borc götürür və neft idxalatçılarına kredit verirdi. İdxalatçılar isə bu kreditlərdən neft alışırları ilə bağlı yaranan kəsirləri maliyyələşdirmək üçün istifadə etməli idilər. 1974-cü ildə tədiyyə balansı ilə bağlı problemlərlə üzləşən üzv dövlətlər ortamüddətli yardım göstərilməsi məqsədilə BVF-nin genişləndirilmiş kreditləşdirmə mexanizmi (EFF) yaradıldı. Bu problemlər həmin ölkələrin iqtisadiyyatlarındakı struktur çatışmazlıqları ilə bağlı idi. Bu çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün isə uzun müddət ərzində struktur islahatlarının həyata keçirilməsi tələb olunurdu. Genişləndirilmiş kreditləşdirmə haqqında razılaşmanın müddəti adətən 3 il təşkil edir və onun 4 ilə qədər artırılması imkanı var. EFF üzrə birinci razılaşma 1975-ci ildə Keniya ilə bağlanmışdır.

1980-ci illərdə BVF Latın Amerikası borc böhranının tənzimlənməsinə yardımda aparıcı rol oynamışdır. BVF bu zaman region ölkələrinin hökumətləri və beynəlxalq bank dairələri ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq şəraitində işləmişdir. BVF borclu ölkələrə ortamüddətli sabitləşmə proqramları hazırlamaqda kömək etmiş, resurslarından əhəmiyyətli həcmdə maliyyələşdirmə həyata keçirmiş və kreditor ölkələrin hökumətləri, kommərsiya bankları və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən maliyyələşdirmə paketlərini təşkil etmişdir.

1989-cu ildən etibarən BVF Mərkəzi və Şərqi Avropa, Baltika ölkələrinə, Rusiyaya və keçmiş Sovet İttifaqının digər ölkələrinə iqtisadiyyatlarını mərkəzləşdirilmiş planlaşdırma sistemindən bazar iqtisadiyyatına transformasiya etmək üçün aktiv şəkildə yardım göstərməkdədir. BVF bu ölkələrlə əməkdaşlıq şəraitində işləyir və onların iqtisadiyyatlarının sabitləşdirilməsinə və yenidən qurulmasına çalışır. Məsələn, BVF bazar iqtisadiyyatı üçün hüquqi və institusional əsas yaradılması məqsədilə adı çəkilən ölkələrə yardım göstərir. 1993-cü ildə bazar iqtisadiyyatına keçidin ilkin mərhələlərini dəstəkləmək üçün əlavə

maliyyələşdirmə təqdim edilməsi məqsədilə BVF sistem dəyişikliklərinin maliyyələşdirilməsi mexanizmini (STF) təsis etdi ki, onun da fəaliyyət müddəti 1995-ci ildə başa çatmışdır.

1994-1995-ci illərdə Meksikada kəskin maliyyə böhranı baş verdi. Bazar iştirakçılarının mövcud vəziyyətə nöqteyi-nəzərlərinin dəyişməsi nəticəsində bu ölkədən iri kapital axını baş verdi. Meksika qısa müddət ərzində qəti sabitləşdirmə və islahat proqramını qəbul etdi ki, bu proqram da sonda müvəffəqiyyətlə nəticələndi. Bu proqramı dəstəkləmək məqsədilə BVF sürətlə 17,8 milyard dollar həcmində krediti təsdiqlədi. Bu həmçinin BVF-yə Yeni Borclar Sazişini (YBS) işləmək üçün təkan verdi. Yeni saziş gələcəkdə baş verə biləcək ciddi böhranlara dərhal reaksiya vermək üçün BVF-nin kifayət qədər vəsaitinin olmasına təminat verir.

1996-cı ildə BVF və Dünya Bankı birgə yüksək borc səviyyəsinə malik yoxsul ölkələrin borclarına münasibətdə təşəbbüsü qəbul etdilər ki, bu da HŞPC Təşəbbüsü adlandırılır. Bu təşəbbüs dünyanın yoxsul ölkələrinin xarici borclarının kifayət qədər qısa müddət ərzində iqtisadi cəhətdən məqbul səviyyəyə endirilməsi məqsədini daşıyır. Bu təşəbbüs 1999-cu ildə borc problemi üzrə tədbirləri sürətləndirmək məqsədilə daha da genişləndirildi. Eyni zamanda, BVF özünün struktur yenidənqurmasının genişləndirilmiş maliyyələşdirilməsi mexanizmini (ESAF) daha geniş yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi artıma dəstək üzrə maliyyələşdirmə mexanizmi (PRGF) ilə əvəzlədi. Sonuncu mexanizm birbaşa olaraq yoxsulluğun azaldılması vəzifəsinə xidmət edir. Bu mexanizm tədiyyə balansında uzunmüddətli problemlərlə üzləşən ən yoxsul üzv dövlətlərə aşağı faiz dərəcəsi ilə kredit verilməsini nəzərdə tutur. Faiz dərəcələri arasındakı fərq əvvəllər BVF-yə məxsus qızılın satışından əldə olunmuş vəsaitin, habelə üzv dövlətlərin bu məqsədlər üçün BVF-yə təqdim etdikləri borcların və qrantların hesabına subsidiyalaşdırılır.

1997-1998-ci illər Asiya maliyyə böhranı zamanı BVF sabitləşmə və struktur islahatları siyasətini dəstəkləmək məqsədilə İndoneziya, Koreya və Tailanda müstəsna olaraq iri kreditlər (ümumi məbləği 36 milyard ABŞ dollarından çox) verdi. 1997-ci ildə BVF əlavə ehtiyatların maliyyələşdirilməsi mexanizmini (SRF) yaratdı. Mexanizmin yaradılmasında məqsəd gözlənilmədən bazar iştirakçılarının etibarını itirmə və kapital axını nəticəsində qısamüddətli maliyyələşdirməyə ciddi ehtiyac duyan ölkələrə yardım etməkdir. SRF kreditləri üzrə faiz dərəcəsinə BVF kreditləri üzrə adi dərəcənin əlavəsi də artırılır.

BVF böhranların qarşısının alınması üçün yeni alət – şərtləndirilmiş kredit xətlərini (CCL) tətbiq etməyə başladı. CCL maliyyə böhranlarının yayılmasından müdafiə vasitəsidir və qəti iqtisadi siyasət həyata keçirən ölkələr üçün açıqdır. Başqa ölkələrdəki çətinliklər bəzən zəncirvari reaksiya kimi yayılaraq etibarlı iqtisadi siyasət yürüdən üzv dövlətlərə də sirayət edir, bunun nəticəsində onlar da bazarda inamlarını qəfildən itirərək sabitliyin pozulması ehtimalı ilə üzləşirlər. Şərtləndirilmiş kredit xətləri belə hallarda həmin dövlətlərə qısamüddətli əsasda kredit almağa imkan verən müdafiə mexanizmidir.

2000-ci ilin noyabrında BVF-nin İcra Şurası BVF-nin maliyyə mexanizmlərinin əhəmiyyətli icmalını başa çatdırdı. Bunda məqsəd BVF-nin üzv dövlətlərə maliyyə yardımı

göstərməsi metodlarında dəyişikliklərə ehtiyacın olub-olmadığını müəyyən etmək idi. Bu iş nəticəsində dörd mexanizmin ləğv edilməsi yolu ilə əhəmiyyətli rasionallaşdırma həyata keçirildi. Eyni zamanda, bir sıra digər əhəmiyyətli dəyişikliklər də həyata keçirildi ki, bunlar da BVF mexanizmlərin üzv dövlətlərin böhranların qarşısının alınması və tənzimlənməsi istiqamətində həyata keçirdikləri səylər daha güclü dəstək vermək imkanı yaratmalı və BVF resurslarından daha səmərli istifadəyə gətirib çıxarmalı idilər.

BVF üzv ölkələrdən onların qızıl və valyuta ehtiyatları, qızılın və əmtələrin istehsalı, ixracı və idxalı barədə, tədiyyə balansları, xarici investisiyalar, milli gəlir, qiymətlərin indeksləri, valyutaların məzənnələri, valyuta nəzarəti tədbirləri, klirinq sazişləri və s. barədə məlumat alır. Fond tədqiqatlar aparır və üzv ölkələrə valyuta və maliyyə məsələlərinə dair icmal məruzələri təqdim edir, maliyyə problemlərinin həllinə kömək edir, mütəxəssislər hazırlanmasını təşkil edir. BVF direktorluğun illik məruzələrini, ticarət və maliyyə barədə rüblük məlumatları, üzv ölkələrin valyuta paritetləri barədə vaxtaşırı məlumatları ingilis dilində dərc edir. Fond "Beynəlxalq maliyyə statistikasını", "Tədiyyə balanslarının illik məcmuəsi" adlı aylıq bülleten, həftəlik " Beynəlxalq maliyyə xəbərlərinin icmalı" və başqa materiallar dərc edir.

Mübadilə kursu siyasəti: 70-ci illərin əvvəllərindən beynəlxalq valyuta sistemi ciddi transformasiyalara məruz qaldı. Birləşmiş Ştatlar 1971-ci ildə dolları qızıla yaxud başqa ehtiyat valyutaya konversiya etməkdən imtina edəndən sonra qızıl-valyuta bərabər nisbəti əsasında bağlanmış Bretton-Vudsk sazişi gərəksiz oldu. Nəticədə ölkələr yeni mübadilə tədbirləri görməli oldular - sazişin maddələrin şərtləşdirilmiş ikinci düzəliş (1978) situasiyası. İnkişaf etmiş böyük ölkələr SDR-ə, yaxud başqa valyutaya bağlanmış əsas valyutanın başqa "səbətində" dəyişən mübadilə kurslarının tətbiq edilməsinin tərəfdarı oldular. Avropa valyuta sisteminin üzvləri (uyğun olaraq ing. EMS) onların qrupları daxilində başqa valyutalara nisbətən valyuta kursunun dəyişməsinin təyin olunmuş hüdudlarına riayət etməyi öhdələrinə götürüblər. Bununla belə valyuta kursları bu qruplara daxil olmayanların valyutalarına nisbətən dəyişdilər.

Konsultasiyalar: Fond adətən hər il üzv-ölkələri onların iqtisadi və maliyyə vəziyyətlərini yaxşılaşdırmaq məqsədilə konsultasiya edir. Konsultasiyalar özləri Fondun ekspertləri və hökumət nümayəndələri arasında görüşlər keçirir və Fonda üzv olan ölkələrin ərazilərinə keçirlər. BVF-nin mütəxəssisləri məlum görüşlərin nəticələrinə əsaslanaraq ölkələrin iqtisadi siyasəti və vəziyyəti haqqında məruzələri tərtib edir və baxılmaq üçün İcraiyə Şurasına təqdim edir. Sonra Şura məruzələri müzakirə edir və şərh edir. Katib Şuranın rəyini müəyyənləşdirir, sonra üzv-ölkənin Fonddakı nümayəndəliyinə təqdim edir.

Maliyyə xidmətləri: Fondun üzvlərinin, Fondun müvəqqəti yaxud daimi şəraitlərdəki, üzv-dövlətlər onların ödəmə balanslarının defisitlərini aradan qaldırmaq üçün proqramı yerinə yetirməyə imkan verməsi üçün təqdim etdiyi maliyyə vəsaitlərinə çıxışları olur. Əməliyyatlar mexanizmi bu ardıcılıqla aparılır. Üzv-ölkə ödəmə balansının defisitini aradan qaldırmaq

üçün yaxud tükənməkdə olan ehtiyatlarının tamamlanmasına sərf edə biləcəyi, BVF-nin (yaxud SDR-in) üzvü olan başqa ölkələrin valyutasını Fondan "almaq" üçün milli valyutasından istifadə edir. Əgər üzv-dövlətin ödəmə balansı yaxud ehtiyat vəziyyəti yaxşılaşarsa, Fondun üzv-dövlətin valyutasını satması halları istisna olmaqla, məlum Fondan SDR yaxud başqa ölkələrin valyutasını almaqla mövcud götürmə sxemi ilə, təyin olunmuş müddət ərzində yaxud daha tez dövlət Fondun borcunu ödəməlidir. Kredit Fondan dörd tranş ilə çıxarılır, hər tranş payın 25%-i ekvivalentində olur.

Ölkədə əgər istehsalatda, ticarətdə, qiymət formalaşmasında kompleks problemlər nəticəsində yaranmış balans defisiti olarsa, onda iqtisadi tarazlığın bərpası prosesi tranşın verə biləcəyindən çox vaxt və vəsait tələb edir. Belə olan halda BVF-nin üzvü olan dövlət, üzv-ölkələr ilk kredit tranşının tamamlanmasına 140%-ə qədər Pay almağa imkan verən vaxtı uzadılmış kreditlər Fondunun yardımından faydalana bilər. Ölkənin hansı kredit verilmədən yararlanmasından asılı olaraq - Fondun vaxtı uzadılmış kredit tranşları yaxud vəsaitləri - kredit normaları üzrə təqdim olunan vəsaitlər stand-bay kreditləri yaxud vaxtı uzadılmış kreditlər adlandırılır. Qayda üzrə kredit bir illiyə verilir, amma bu vaxt üç il müddətinə qədər uzadıla bilər. Tranşlar üçün borclar üç ildən beş ilə qədər müddətdə, vaxtı uzadılmış kreditlər üçün olan borclar isə dörd ildən on ilə qədər olan müddətdə ödənilir.

Üzv-ölkə Fondun vəsaitlərindən maliyyə yardımı alarkən balans defisitinin aradan qaldırılması üçün bir sıra tədbirləri tətbiq etməyə borcludur və bu qayda ilə borcun ödənməsini təmin etmiş olur. Fondun siyasətindəki bu tələb şərtlənmə prinsipi adlanır. Fondun mütəxəssisləri ölkənin daxili, sosial, siyasi, iqtisadi və ümum-mədəniyyət şəraitlərini diqqət mərkəzində saxlayaraq iqtisadi tarazlığın yaradılması proqramlarını işləyib hazırlamaqda üzv-ölkələrə kömək edirlər. Həm tranşlar üzrə, həm də vaxtı uzadılmış kreditlər üzrə xidmətə görə kreditin 0,5% -i həcmində birdəfəlik rüsum tutulur, üstəlik ödənilməmiş kreditin illik tarifi üzrə vergi.

Fond həmçinin xüsusi məqsədlər üçün də vəsait ayırır: vəsait buraxmanın kompensasiyasına və bufer ehtiyatının formalaşdırılmasına. Vəsait buraxmanın kompensasiyası qayda üzrə malların qiymətinin düşməsi yaxud təbii fəlakətlər, həmçinin pis hava şəraitləri kimi nəzarətsiz hallarda ixracatdan gələn gəlirlərinin müvəqqəti defisiti olan ölkələrə verilir. Məlum vəsaitləri 1981-ci ildə böyük xərclərlə taxılçılıq mədəniyyətini idxal etməklə balans defisitini təcrübədən keçirən ölkələrin maliyyələşdirilməsinə tətbiq etməyə başladılar. Bufer ehtiyatının maliyyələşdirilməsi (payın 45%-ə qədəri) dünya əmtəə bazarlarında vəziyyəti stabilləşdirməyə qadir olan, beynəlxalq bufer ehtiyatını müstəqil surətdə hazırlamaq iqtidarında olmayan ölkələrə verilə bilər.

Texniki yardım: Üzv-ölkələr iqtisadi idarəetməni təkmilləşdirmək üçün Fondun texniki yardımından yararlanmaq hüququna malikdirlər. Fondun mütəxəssisləri bu ölkələrə Fond tərəfindən keçirilən mərkəzi və ümumi bank xidmətləri, statistika, mühasibat hesabı, valyuta və ticarət sistemi, cari siyasət məsələləri, ödəmə balansının xəzinə və pul siyasəti məsələləri üzrə tövsiyələr göndərirlər.

Beynəlxalq Valyuta Fondunun (BVF) üzvlərinin iqtisadi sistemlərinə və maliyyə sektoruna nəzarətin həyata keçirilməsində geniş təcrübəyə malik olması dövlətlərin PL/TMM üzrə beynəlxalq standartlara uyğunluğunun qiymətləndirilməsində də faydalı olmuşdur.

BVF-nin bu sahədə 2001-ci ilin əvvəllərindən başlayan fəaliyyəti 2001-ci ilin 11 sentyabr terror aktlarından sonra daha da intensivləşmişdir. 2006-cı ildə BVF-in İcra Şurası belə bir ümumi prinsip qəbul etmişdir ki, PL/TMM sisteminin qiymətləndirilməsi Maliyyə Sektorunun Qiymətləndirilməsi Layihələrinin və Ofşor Maliyyə Mərkəzi qiymətləndirmələrinin komponenti olacaqdır. Ümumiyyətlə, BVF FATF və FATF tipli regional qurumlarla əməkdaşlıq etməklə, PL/TMM sahəsində qiymətləndirmələrin aparılması, texniki yardımların göstərilməsi və siyasətlərin hazırlanması və tədqiqatların aparılmasını dəstəkləməklə bu sahədə mühüm iştirakçıya çevrilmişdir.

2012-ci ildə dünya üzrə iqtisadi artım 2011-ci ilə nisbətən bir qədər səngiməsinə baxmayaraq yüksək olaraq qalmışdır. Belə ki, 2011-ci ildə dünya iqtisadiyyatında 3.9% artım qeydə alınmışdırsa, 2012-ci ildə artım 3.1% təşkil etmişdir. 2012-ci ildə dünya iqtisadiyyatının artımında coğrafi uyğunsuzluq saxlanılmışdır:

İEÖ qrupunda nisbətən zəif iqtisadi artım templəri (1.2%) müşahidə olunmuşdur.

İEOÖ yüksək artım tempi olmuşdur. Bu ölkələr qrupu üzrə 2012-ci ildə iqtisadi artım tempi 4.9% olmuşdur.

Ölkələr üzrə iqtisadi aktivlik və artım tendensiyalarının inkişafı əks istiqamətlərdə davam edir. Belə ki, İEÖ-də (ilk növbədə ABS) iqtisadi aktivliyin artması, makroiqtisadi və maliyyə risklərinin azalması meylli gücləndiyi halda İEOÖ-də əks tendensiyalar müşahidə olunur. Aparıcı mərkəzi bankların stimullaşdırıcı pul siyasətinin təcridən dayandırılması həmin ölkələrin maliyyə alətlərinin cəlbediciliyini və faiz dərəcələrini artırır. Bu halda İEOÖ maliyyə resurslarının yeni daha sərt şərtlərlə cəlb edilməsi və mövcud borclar üzrə xidmət haqqının artması ilə üzləşirlər. Qlobal iqtisadi artım 2013-cü ilin ikinci yarısında artaraq 3.7%- (I yarısında 2.6%) çatmışdır. BVF-nin proqnozlarına (Qlobal iqtisadi Perspektivlər - QİP, aprel 2014- cü il) əsasən qlobal iqtisadi aktivlik 2014-cü ildə 3.6% olmuş, 2015-ci ildə isə 3.9%- yüksəlmişdir. Qlobal iqtisadiyyatda müşahidə olunan son tendensiyaları nəzər alaraq, 2014-cü il üzrə BVF tərəfindən cari ilin əvvəlində verilmiş iqtisadi artım proqnozları İEÖ üçün dəyişməmiş, İEOÖ üçün isə azalma istiqamətində düzəlişlər edilmişdir.

Cədvəl 1. Qlobal iqtisadi artım

	Mövcud			Proqnoz (QİP-aprel 2014-cü il)	QİP-in 2014-cü il yanvar ayındakı proqnozları ilə müqayisədə	
	2012	2013	2014	2015	2014	2015
Dünya ölkələri	3.2	3.0	3.6	3.9	-0.1	-0.1
İEÖ	1.4	1.3	2.2	2.3	0.0	0.0

ABŞ	2.8	1.9	2.8	3.0	0.0	0.0
Avrozona	-0.7	-0.5	1.2	1.5	0.1	0.1
Yaponiya	1.4	1.5	1.4	1.0	-0.3	0.0
İEOÖ	5.0	4.7	4.9	5.3	-0.2	-0.1
Mərkəzi və Şərqi Avropa	1.4	2.8	2.4	2.9	-0.5	-0.2
MDB	3.4	2.1	2.3	3.1	-0.3	0.1
İnkişaf etməkdə olan Asiya	6.7	6.5	6.7	6.8	0.0	0.0
Latın Amerika və Karib hövzəsi	3.1	2.7	2.5	3.0	-0.4	-0.3

Mənbə: BVF, Dünya iqtisadiyyat icmalı (WEO) 2014 Aprel.

Nəticə. Böhranları araşdırarkən bütün ölkələrdə eynilik aşkar olunur. Cənub-Şərqi Asiyada olan böhranlara nəzər yetirsək görürük ki, ilk növbədə bu ölkələrdə pul və fond bazarlarında dövlət büdcəsi və tədiyə balansının kəsiri gərginlik yaratdı. Səhm və daşınmaz əmlak qiymətlərinin spekulyativ artımı qeyri-bank şirkətlərinin borclarının artmasına səbəb oldu. Bir çox banklar borclanmanın mümkün normalarını keçdilər. Qısamüddətli və uzunmüddətli borclar arasındakı nisbət pozuldu. Bütün bu proseslər böhran baş verən bir çox ölkələrdə eynilik təşkil edir.

Beləliklə, dünya iqtisadiyyatında əhəmiyyətli mövqe tutan hər hansı bir ölkədə maliyyə böhranı yaranarsa, tezliklə bu böhran region ölkələrinə də keçir və xüsusilə kövrək iqtisadi sistemləri olan İEOÖ-ə bu daha tez və daha çox təsir göstərir.

Böhranların digər ölkələrə də yayılmasının qarşısını almaq üçün ilk növbədə BVF, böhran baş verən ölkə və böhranın baş verdiyi region ölkələri ilə birlikdə qabaqlayıcı tədbirlər həyata keçirilməlidir. Bu zaman effektiv və sistemli fəaliyyət göstərmək üçün yaxşı olardı ki, regional səviyyədə komissiya yaradılaraq əlaqəli fəaliyyət göstərsin. Burada əsas çətinliklərdən biri odur ki, böhranın ilkin izləri olan zaman, hətta böhran ilk addımlarını atana kimi İEOÖ-in hökumətləri böhranı gizlətməyə çalışırlar və nəticədə böhran pik həddinə çatdıqdan sonra onun qarşısı alınmaz bir hala çevrilir. Burada əsas məsuliyyət BVF və region ölkələrindən daha çox böhran baş verən dövlətin üzərinə düşür. İEOÖ-in üzərinə düşən daha bir məsələ isə bu ölkələrin hökumətlərinin BVF tərəfindən irəli sürülən proqram və tədbirlərin icra mexanizminin lazımı səviyyədə həyata keçirilməməsidir. Belə ki, BVF tərəfindən tələb edilən özəlləşdirilmənin həyata keçirilməsi zamanı İEOÖ-in hökumətləri özəlləşdirməni müstəqil biznesmenlərə satmaq əvəzinə məmurların qohumlarının adlarına yaradılan saxta şirkətlərə edilir ki, bu da sonda rəqabətli bazar mühitinin yaranmasının qarşısını alır. Eyni zamanda, dövlətdən alınan bir çox subsidiyalar da məhz bu tip şirkətlərə verilir ki, bu da rəqabət mühitini tamamilə sıradan çıxarır.

Belə hallardan qaçmaq üçün BVF bu tip tədbirlər zamanı özü tərəfindən hazırlanan icra mexanizmlərini özü də həyata keçirməlidir. Burada özəlləşdirmədə iştirak edəcək tenderlər zamanı şirkətlərin seçilməsindən başlamış, bir müddət həmin şirkətlərdə müasir idarəetmə mexanizmlərinin təkmilləşdirməsinə kimi proseslərə BVF-nin nəzarət etmə imkanı olmalıdır.

Daha çox müzakirə edilən təkliflərdən biri də BVF-nin 4 Yeni sənaye ölkələri olan Brazilya, Çin, Hindistan və Rusiya kimi ölkələrinə Fondakı səsvermə hüquqlarını artıran kvotanın qaldırılmasıdır. Təklifə görə Avropanın İnkişaf etmiş ölkələri və Körfəz ölkələrinin səsvermə hüquqları azaldılaraq Hindistanın indiki səsvermə hüququ 0.3% artaraq 2.3%-dən 2.6%-ə, Çinin səsvermə hüququ 2.2% artırılaraq 3.8%-dən 6%-ə, Brazilya və Rusiyanın da səsvermə hüquqları artırılır və nəticədə, Fondun indiki 329 mlrd ABŞ dolları olan vəsaiti iki dəfə artırılaraq 659 mlrd ABŞ dollarına çatdırılır. Bu təklifdə İEOÖ-in səsvermə hüquqları dəyişməz qalması göstərilir. Fondun maliyyə resurslarının iki dəfə artırılması ilə daha çox bəcə vermə imkanı və daha asan şərtlərlə borc verilə bilər. Burada isə daha çox İEOÖ bu borclanmadan yararlana bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Kərimli İ.A., (2006), Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin müasir problemləri, Bakı.
2. Qafarov Ş.S., (2005), Müasir iqtisadi sistem və qloballaşma, Bakı.
3. Məmmədov Z.F., (2012), Beynəlxalq valyuta – kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pulkredit sistemi, Dərslük, V Nəşr, Bakı.
4. Stiqlis C.E., (2004), Qloballaşma və onun doğurduğu narazılıqlar, Bakı.
5. Vəliyev D.Ə., (2009), Qlobal maliyyə böhranının mahiyyəti və səbəbləri, “Xalq” qəzeti. Bakı, 12 sentyabr, s.4, davamı 18 sentyabr, s. 3.
6. Zeynalov V.Z., (2012), Qlobal maliyyə böhranı və antiböhran tədbirləri: Təhlil və qiymətləndirmə, Bakı.
7. Bradlow D., (2009), Developing countries debt crises, international financial institutions and international law: some preliminary thoughts. American University Washington College of Law.
8. <https://currentaffairs.gktoday.in/tags/imf-reforms> (“General Knowledge Today” E-Magazine. IMF Reforms: India, China, Brazil, Russia get more voting rights. January 29, 2016.)
9. Jeon B.N., (2010), From the 1997-97 Asian Financial Crisis to the 2008-09 Global Economic Crisis: Lessons from Korea's Experience, E. Asia L. Rev., 5, 103.
10. Karluk R., (1998), Uluslararası ekonomi, İstanbul.